ta’limining yoshlarning rahbarlik va tashkilotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье освещается роль и значение режиссуры в системе образования. Рассматриваются теоретические и практические аспекты режиссёрского искусства, его роль в управлении студентами в творческом процессе, а также повышение качества образования с помощью современных технологий. Также анализируется значение режиссёрского образования в развитии у молодёжи лидерских и организаторских навыков.

SUMMARY. This article highlights the role and significance of directing in the education system. It discusses the theoretical and practical aspects of the art of directing, its role in guiding students through creative processes, and the enhancement of education quality through modern technologies. The article also analyzes the importance of directing education in developing leadership and organizational skills among young people.

QORAQALPOG‘ISTONDA BAXSHICHILIK SAN’ATINING KELIB CHIQISHI

Uzakov Satbay – *o‘qituvchi*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali

Tayanch so‘zlar: baxshi, og‘zaki ijod, epik an’analar, doston, xalq madaniyati, tarixiy meros, milliy san’at.

Ключевые слова: бахши, устное творчество, эпические традиции, дастан, народная культура, историческое наследие, национальное искусство

Key words: bakhshi, oral art, epic traditions, dastan, folk culture, historical heritage, national art

Qoraqalpog‘istonda baxshichilik san’ati xalq og‘zaki ijodining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, u asrlar davomida rivojlangan.

Baxshilar nafaqat musiqa ijrochilari, balki xalq tarixi, qadriyatlari va madaniyatini saqlab qoluvchi san’atkorlar sifatida ham e’tirof etilgan. Baxshichilik san’ati o‘zining betakror ijro uslublari va she’riyat bilan uyg‘unligi bilan ajralib turadi. O‘zbek va Qoraqalpoq xalq og‘zaki ijodida alohida o‘rin tutadigan san’at turlaridan biri bu - **baqshichilik** san’atidir. Bu san’at qadim zamonlardan boshlab xalq hayoti, orzu-umidlari, tarixiy xotirasi va madaniyatining ifodasi sifatida shakllanib kelgan. Baqshi — nafaqat ijrochi, balki shoir, sozanda, voqelikni ifoda etuvchi san’atkordir. Baqshichilik san’ati Markaziy Osiyo xalqlari, xususan, qoraqalpoq, o‘zbek, qozoq va turkman xalqlari madaniyatida chuqur ildiz otgan. Bu san’at turi ko‘pincha **epik dostonlar**ni kuylash, musiqiy asarlar ijro etish va og‘zaki hikoyalar orqali tarqalgan. Baqshilar asosan **dutor**, **qobiz**, yoki **komuz** kabi milliy cholg‘ularda jo‘rnavozlik qilgan holda dostonlar kuylaganlar. [1.1]

"Baxshilar xalqning tarixini, uning madaniy merosini xotirada saqlovchi va keyingi avlodlarga yetkazuvchi ma’naviy tarbiyachilar hisoblanadi."

Baqshi qadimda xalq orasida hurmatli shaxs bo‘lgan. Ular tarixiy voqealarni, urushlar, sevgi va sadoqat, qahramonlik haqida dostonlar orqali xalq xotirasini saqlab kelgan.

Baqshi - marosimlar, to‘ylar, xalq yig‘inlarining eng qadrli mehmoni bo‘lgan. Ayniqsa, **“Qırman”**, **“Shirvon”**, **“Köroglu”**, **“Alpamis”** kabi dostonlar orqali xalqda jasorat, vatanparvarlik va g‘urur hissi shakllantirilgan. Baqshichilik san’ati nafaqat badiiy, balki **tarbiyaviy vazifani** ham bajaradi. Har bir doston, har bir qo‘shiqda ezgulik va yovuzlik, do‘stlik va xiyonat, sabr va fidoyilik kabi tushunchalar go‘zal obrazlar orqali yoritiladi. Shu sababli, baqshilar yosh avlodni axloqiy barkamollikka yetaklovchi ustozlar sifatida qadrlangan.

Baxshichilik san’atida musiqa va she’riyat uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega. Ular o‘z ijrolarida milliy cholg‘ulardan, xususan, dutor va qo‘biz kabi cholg‘u asboblaridan foydalangan. Qadimgi manbalarda aytilishicha, baxshilar nafaqat ijrochi, balki hikoyachi va shoir sifatida ham faoliyat yuritganlar. [1.2]

Baxshichilik san’ati Qoraqalpog‘istonda uzoq asrlar davomida davom etgan. Bu san’at tarixi bir necha bosqichlarga bo‘linadi:

1. Qadimgi davr - baxshilar xalq orasida hikoyalar va dostonlar ijro etib kelgan, og‘zaki an’analarni saqlab qolgan.

2. O‘rta asrlar - baxshichilik madrasalar va xonliklar davrida ham rivojlanib, ijtimoiy va madaniy hayotda katta ahamiyat kasb etgan.

3. Sovet davri - baxshichilik san’ati davlat tomonidan rag‘batlantirilgan, teatr va ansambllar tashkil etilgan.

4. Hozirgi davr - baxshichilik an’analari qayta tiklanib, san’at maktablarida o‘qitilmoqda.

"Qoraqalpoq baxshichilik an’anasi ko‘p asrlik tarixga ega bo‘lib, uning har bir bosqichi xalq madaniyatining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatgan".

Baxshilar faqatgina ijrochi bo‘lib qolmay, balki ijtimoiy hayotda ham zarur shaxslar bo‘lgan. Ular to‘ylar, bayramlar va turli ijtimoiy tadbirlarda qatnashib kelib, xalqni ruhlantirgan.

Shu bilan birga, olimlar ta’kidlaganidek: "Baxshichilik san’ati xalqning ma’naviy tarbiyasida muhim rol o‘ynaydi va ijtimoiy hayotda katta ta’sirga ega".[1.3] Baxshichilik san’ati quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

Og‘zaki ijod - baxshilar doston va hikoyalarni yoddan ijro etadilar.

• Musiqa va she’riyat uyg‘unligi - ular ijrosini musiqiylik bilan boyitadi.

• Jonli ijro - san’atga asoslanib to‘y va bayramlarda ko‘rinadigan bo‘ladi.

Epik va hikoyaviy mazmun - tarixiy voqealarni bayon qilish asosiy vazifalardan biridir. Hozirgi kunda Qoraqalpog‘istonda baxshichilik san’atini saqlab qolish va rivojlantirish yo‘lida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda:

• Baxshichilik maktablari va to‘garaklari tashkil etilishi.

• Madaniy tadbirlar va festivallar o‘tkazilishi.

• Yoshlar orasida qiziqish uyg‘otish.

Davlat va madaniyat muassasalari ushbu san’atni saqlab qolish uchun qator loyihalarni amalga oshirmoqda. Baxshilar ishtirokidagi konsert va tadbirlar orqali yoshlar baxshichilik san’atiga jalb etilmoqda. Qoraqalpog‘istonda baxshichilik san’ati xalqning madaniy merosi va tarixiy xotirasi bilan chambarchas bog‘liq. Bu an’ana xalq hayotidagi muhim voqealarni xotirada saqlash, milliy g‘ururni shakllantirish va bunyodkorlik salohiyatini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Baxshichilik san’atini asrab-avaylash va kelajak avlodga yetkazish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Baxshichilik san’ati nafaqat xalq madaniyatining ajralmas qismi, balki milliy o‘zligimizni belgilovchi omillardan biridir. Shu bois bu san’atni qo‘llab-quvvatlash va kelajak yoshlariga o‘rgatish har birimizning burchimizdir. [1.4] Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar va ommaviy axborot vositalari rivojlanishi bilan birga, baxshichilik san’atini global miqyosda ommalashtirish imkoniyati paydo bo‘lmoqda. Xususan:

• Baxshilarning xalq qo‘shiqlarining ijrolari internet platformalari orqali keng targ‘ib qilinmoqda.

• Milliy san’atni anglash maqsadida xalqaro festivallar va onlayn ijro tadbirlari o‘tkazilmoqda.

• Baxshichilik san’atiga oid tadqiqotlar va ilmiy ishlar ko‘paymoqda.

Yashash sharoitining o‘zgarishi, ijtimoiy vaziyatning o‘zgarishi bilan, nafaqat madaniyat rivojlanadi, balki ma’naviy jihatdan ham yuksaladi. Insonning ma’naviy salohiyati va ongi, estetik dunyoqarashi rivojlanib, tarbiya topib boradi. Adabiyot va musiqa san’ati - hayot va turmushni bilish, odamlarni tarbiyalashning qudratli vositasi. Lekin uni o‘quvchiga tushuntirish va tarbiyalashdagi xizmat darajasi ularga estetik, badiiy jihatdan ta’sir etish kuchiga bog‘liq. Shunday qilib, voqelikka estetik munosabat ijodkorlar tomonidan yaratilgan tarbiyaviy mazmunga ega she’rlar, musiqa asarlarida, mehnatda, kundalik hayotda namoyon bo‘ladi. Xalqimiz yaratgan milliy ma’naviy merosning teran ildizlari juda uzoq asrlarga borib taqaladi. Ajdodlarimizning go‘zal kuy-qo‘shiq, tasviriy san’ati tufayli bizgacha yetib kelgan meroslar o‘zbek va qoraqalpoq, qo‘shni xalqlar kuy-qo‘shiqlari va musiqasi qadim zamonlardan boshlanganini ko‘rsatadi. Xalqimiz hayotidagi murakkab tarixiy sharoitlar madaniyat va turmushning feodal qoidalari, inson o‘z doirasidan tashqariga chiqish imkoniyatini bermagan. Asrlar davomida to‘plangan oddiy va ma’naviy boyliklarni bosqinchilar egallab olgan yoki yo‘q qilib tashlagan. [1.5]

Shu bilan birga, zamonaviy ta’lim maskanlarida baxshichilik an’analari asosida maxsus kurslar va o‘quv dasturlari tashkil etilmoqda. Bu esa yoshlarimizning san’atga bo‘lgan qiziqishini oshirib, uning davomiyligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Baqshichilik san’ati — xalqning o‘z tarixi va madaniyatini og‘zaki yo‘l bilan avloddan avlodga yetkazish vositasi bo‘lib, hozirgi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Uni o‘rganish, asrash va rivojlantirish — bugungi kun yoshlari uchun ma’naviy boylik va milliy o‘zlikni anglashda muhim vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov U. "Milliy madaniyat va baxshichilik an’anasi" - Toshkent, 1985.
2. Mirzayev H. "Qoraqalpoq dostonchilik an’analari" - Nukus, 2003.
3. Jo‘raev A. "Qoraqalpoq xalq ijodiyoti" - Nukus, 2021.
4. Ismoilov Sh. "Baxshichilik san’atining ahamiyati" - Toshkent, 1997.

5. To‘qtamuratov B. "Xalq musiqa an’analari va uning rivojlanishi" - Nukus, 2015.

REZYUME. Qoraqalpog‘istonda baxshichilik san’ati xalq og‘zaki ijodining noyob va qadimiy shakllaridan biridir. Uning ildizlari qadimgi turkiy xalqlarning epik an’analariga borib taqaladi. Baxshilar o‘z ijodlari orqali tarixiy voqealarni, xalqning orzu-umidlarini va ijtimoiy hayotini ifoda etganlar. Qoraqalpoq baxshichiligi, ayniqsa, dostonchilik va musiqiy ijro orqali shakllanib, xalqning ma’naviy tarbiyasida muhim rol o‘ynagan. Baxshichilik san’ati bugungi kunda ham milliy madaniyatning muhim bo‘lagi sifatida saqlanib kelmoqda.

РЕЗЮМЕ. Искусство бахшичилик в Каракалпакстане является уникальной и древней формой народного устного творчества. Его истоки восходят к эпическим традициям древнетюркских народов. Бахши через своё творчество передавали исторические события, мечты и стремления народа, а также отражали общественную жизнь. Каракалпакское бахшичилик развивалось в основном через исполнение дастанов и музыкальных произведений, играя важную роль в духовном воспитании. Сегодня это искусство продолжает быть важной частью национальной культуры.

SUMMARY. The art of baxshy in Karakalpakstan is one of the unique and ancient forms of oral folk tradition. Its origins trace back to the epic traditions of early Turkic peoples. Baxshys conveyed historical events, public life, and the hopes and dreams of the people through their performances. Karakalpak baxshichilik developed primarily through the narration of epic poems (dastans) and musical storytelling, playing a significant role in the moral and spiritual upbringing of society. Today, this art remains an important element of Karakalpak national culture.

KINO HÁM DRAMATURGIYA

AUDIOVIZUAL ÓNIMLERDE FOLEY EFFEKTLERINIŃ JARATÍLÍWÍ HÁM ÁHMIYETI

Qdırbaev Islambek Qutlıbaevich – *assistent oqıtıwshı*
ÓzMKÓMI Nókis filialı

Tayanch so‘zlar: foley effektleri, ses effektleri, kino dawısı, audiovizual ónim, ses ortalıǵı, ses injenerligi, kinematografiya, sinxron sesler, ses dizaynı, akustika, kino kórkem óneri, post-production.

Ключевые слова: фолейные эффекты, звуковые эффекты, кинозвук, аудиовизуальный продукт, звуковая среда, звуковая инженерия, кинематография, синхронные звуки, звуковой дизайн, акустика, киноискусство, пост-продакшн.

Key words: foley effects, sound effects, film sound, audiovisual product, sound environment, sound engineering, cinematography, synchronous sounds, sound design, acoustics, cinema art, post-production.

Foley effektleri búgingi kúnde kino hám televidenie ónimleriniń ajıralmas bólegine aylangan. Tamashagóy filmdi tamasha etip atırganda oniń pútkil diqqat-itibarı waqıyalardıń rawajlanıwına hám syujetke boladı. Biraq ol ekranda kórip atırǵan háreketler hám qorshaǵan ortalıqqa sáykes keletuǵın sesler kóbinese óz aldına tayarlanıp hám dıqqat penen jazıp alınıp atırǵanın sezbeydi. Mine usı názik hám kózge kórinbeytuǵın process artında Foley kórkem óneri turadı. Foley effektleri - bul film, teleserial, animaciya yamasa qanday da bir videomaterial ushin insan tárepinen arnawli jaratılatuǵın hám jazıp alınatuǵın sesler. Olar ekrandaǵı háreket, ortalıq hám detallardı dawıs arqalı jáne de real hám janlı kórsetiwge xızmet etedi. Ápiwayı tamashagóy bunı kóbinese sezbeydi, biraq áyne usı effektler arqalı filmniń isenimliligi hám tábiyǵıylıǵı támiyinlenedi.

Tariyxqa názer taslasaq, bul taraw XX ásir baslarında qálipleskenin kóremiz. Dawıslı filmler payda bolıwı menen ses ortalıǵın jetilistiriw zárúrligi payda boldı. 1927-jılı súwretke alınǵan "The Jazz Singer" atlı film pútkil kino tariyxında burılıs jasadı. Ses hám muzika birinshi márte film quramına kirip, kino kórkem óneri pútkilley jana basqıshqa kóterildi. Sonıń menen birge, filmde kórilip atırǵan háreketlerge sáykes seslerdi sinxronizaciyalaw mashqalası júzege keldi.

Mine usınday dáwirde amerikalı injener hám ses xudojnigi Jek Foley saxnaǵa shıqtı. Ol óz dáwiriniń texnologiyalıq imkaniyatlarınan paydalanıp, arnawlı seslerdi jaratıw, olardı saxna menen bir waqıtta atqarıw hám filmge beyimlestiriw usılın islep shıqtı. Jek Foley óziniń dóretiwshilik kózqarası hám ayrıqsha sheberligi menen film ses effektleri boyınsha revolyuciya jasadı. Sol sebepli, búgingi kúnde arnawli